

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/1712,Miedzynarodowa-konferencja-naukowa-Spolecznosc-zydowska-w-PR-L-przed-i-po-kampani.html>
19.04.2026, 11:16

Międzynarodowa konferencja naukowa „Społeczność żydowska w PRL przed i po kampanii antysemickiej z lat 1967-1968” - Warszawa, 6-7 grudnia 2007 r.

06.12.2007

Instytut Pamięci Narodowej realizuje projekty badawcze związane z dziejami Żydów polskich oraz stosunków polsko-żydowskich. Jak dotąd dotyczyły one głównie wydarzeń rozgrywających się w okresie drugiej wojny światowej. Wyrazem wyjścia poza tę przestrzeń jest publikacja poświęcona pogromowi kieleckiemu z 4 lipca 1946 r. W roku 2006 w gronie kierownictwa IPN powstała koncepcja zainicjowania serii konferencji naukowych poświęconych różnym aspektom dziejów polsko-żydowskich w XX w. Nadchodząca 40. rocznica wojny sześciodniowej z czerwca 1967 r. oraz narastającej po niej antysemickiej kampanii, inspirowanej przez decydentów politycznych PRL, zdecydowała, że pierwszą konferencję poświęcono sytuacji w latach 60. XX w.

Jako termin konferencji wybrano 6-7 grudnia 2007 r., by spotkać się niejako w pół drogi między 40. rocznicą wojny sześciodniowej a 40. rocznicą tzw. wydarzeń marcowych z 1968 r. Miejszem obrad był Pałac Kultury i Nauki w Warszawie. Zaproszenie do udziału w obradach w charakterze referentów i uczestników dyskusji panelowych skierowano do historyków, socjologów i świadków wydarzeń z Polski i zagranicy. Badacze krajowi reprezentowali zarówno warszawskie instytucje naukowe, jak i regionalne ośrodki, a dokładniej Kraków, Łódź, Szczecin, Gdańsk i Wrocław. Goście zagraniczni przybyli z Francji, Izraela, Kanady, Stanów Zjednoczonych, Szwecji i Wielkiej Brytanii.

Zgodnie ze wstępnymi założeniami konferencja miała stworzyć możliwość spotkania i dyskusji przedstawicieli różnych środowisk naukowych oraz grup pokoleniowych. Za cel postawiono poruszenie zagadnień, które dotąd na ogół pomijano milczeniem przy okazji konferencji naukowych, poświęconych wydarzeniom Marca '68. Mechanizmy uruchamiania przez ludzi władzy PRL kampanii antysemickiej, ukrywanej nieporadnie pod hasłami walki z syjonizmem, są dziś dobrze znane dzięki badaniom Dariusza Stoli i Jerzego Eislera. Dlatego też tym zagadnieniom poświęcono podczas konferencji stosunkowo mało miejsca. Starano się natomiast pokazać życie środowiska żydowskiego w Polsce przed rokiem 1967, jak się ono zmieniło pod wpływem operacji prowadzonych przez służby specjalne PRL oraz kampanii propagandowej przeprowadzonej wiosną 1968 r. przez funkcjonariuszy PZPR i media wykonujące dyrektywy władz politycznych.

Konferencję otworzył prezes Janusz Kurtyka, który podkreślił, że w IPN badania nad dziejami polskich Żydów z lat 1939-1989 należą do grupy projektów priorytetowych. Zajmuje się nimi zespół historyków reprezentujących centralne i terenowe struktury Instytutu. Aby stworzyć im nowe możliwości, nawiązano współpracę z Instytutem Jad Waszem. Pierwszej sesji przewodniczył Jan Żaryn, dyrektor Biura Edukacji Publicznej IPN. Referat inauguracyjny wygłosił Anthony Polonsky (Oxford), przypominając o stuleciach kulturalnego, ekonomicznego, religijnego i politycznego rozwoju życia żydowskiego na ziemiach polskich, o jego duchowych i materialnych owocach. Profesor Polonsky zwrócił uwagę na różnorodność wewnętrzną polskiego żydostwa w sferze nurtów religijnych i idei politycznych, z którym wiązali się jego przedstawiciele. Zagłada

zgotowana Żydom przez państwo niemiecko-nazistowskie zamknęła wielusetletnią tradycję rozwoju. Siłą rzeczy życie żydowskie w Polsce po 1944 r. odradzało się w nieporównanie mniejszym zakresie, niemniej podjęto próby pielęgnowania różnych idei i nurtów. Zostały one przekreślone przez unifikacyjny kurs przyjęty przez władze Polski Ludowej, które po złamaniu opozycji zbrojnej i legalnej reglamentowanej opozycji parlamentarnej przystąpiły do forsownego wprowadzania sowieckich wzorców ustrojowych. To na wiele lat przekreśliło możliwość kultywowania wielowątkowości życia żydowskiego w Polsce.

Jaff Shatz (Lund) skoncentrował się na wskazaniu elementów konstytuujących świadomość komunistów narodowości żydowskiej, aktywnych w Polsce po II wojnie światowej, które jednocześnie odróżniały ich od towarzyszy pochodzenia nieżydowskiego. Z kolei były żołnierz AK i armii izraelskiej Stanisław Aronson (Tel Awiw) na przykładzie własnych losów pokazywał wybory polskich Żydów, którzy odrzucili możliwość związania się z komunizmem.

Łukasz Kamiński (Warszawa) poddał analizie doniesienia UB i SB dotyczące tematów rozmów prowadzonych przez obywateli PRL w latach 1945-1970. Interesowało go, w jakim stopniu omawiano wątki dotyczące poczynań władz Polski Ludowej, wpływów sowieckich i miejsca ludności żydowskiej w życiu społecznym oraz politycznym kraju. Analiza wskazywała na malejące zainteresowanie tematyką żydowską wśród obywateli PRL.

W trakcie dyskusji stawiano Łukaszowi Kamińskiemu pytania dotyczące natężenia uwag na temat innych niż żydowska mniejszości narodowych. Referent podkreślił, że sytuacja ludności żydowskiej w porównaniu z innymi grupami etnicznymi (poza Polakami) była wyjątkowa, ponieważ ich przedstawiciele nie brali w podobnym stopniu udziału w budowaniu nowego reżimu, a Niemcy byli wręcz „mniejszością pokonaną”.

Sesję drugą, prowadzoną przez Anthony'ego Polonsky'ego (Oxford), otworzył referat Joanny Nalewajko-Kulikow (Warszawa), dotyczący inwigilowania środowiska polsko-żydowskiego przez tajnych informatorów sowieckich służb specjalnych, przebywających z wizytą w Polsce. Z kolei Audrey Kichelevski (Paryż) przedstawiła uwarunkowania i zakres działania organizacji charytatywnej American Jewish Joint Distribution Committee na rzecz polskich Żydów w latach 1957-1967. Leszek Gluchowski (Toronto) mówił o żydowskich i izraelskich aspektach w działalności służb specjalnych PRL od zakończenia II wojny światowej do początków lat 60. XX w. Bożena Szaynok (Wrocław) nakreśliła etapy w stosunkach polsko-izraelskich od powstania państwa żydowskiego po zerwanie z nim stosunków dyplomatycznych przez rząd PRL w 1967 r.

Podczas dyskusji głos zabrał m.in. Zbigniew Siemiątkowski, informując, że szczególne zainteresowanie służb specjalnych Izraelem wynikało z traktowania tego państwa jako kanału przerzutu agentów do Stanów Zjednoczonych, stąd część oficerów wywiadu zajmujących się następnie sprawami amerykańskimi początkowo pracowała na terenie Izraela. Siemiątkowski zwrócił uwagę na operacje wywiadu, polegające na dążeniu do infiltracji Polonii izraelskiej z okresu II wojny światowej oraz werbowaniu wśród niej agentów, których można było wykorzystać do inwigilacji innych skupisk emigracyjnych.

Włodzimierz Suleja (Wrocław) przewodniczył trzeciej sesji. Pierwszy referat wygłosił Dariusz Stola (Warszawa), przypominając o rozgrywce, jaka miała miejsce między Władysławem Gomułką a Edwardem Ochabem, po tym jak Ochab skrytykował I sekretarza KC PZPR za publiczne użycie retoryki de facto antysemitycznej w czerwcu 1967 r. Dodatkowo Stola szczegółowo zaprezentował

sekwencję zdarzeń mających związek z wykreowaniem „syjonistów” jako sprawców protestów studenckich w Warszawie w marcu 1968 r. Z kolei Jan Żaryn, powołując się na dokumenty Kościoła rzymskokatolickiego wyjaśnił, jakie motywy kierowały hierarchią przy wypracowaniu stanowiska wobec wydarzeń marcowych. Wykazał, że prymas kardynał Stefan Wyszyński prawdziwych przyczyn zająć dopatrywał się w prowokacjach, będących pochodną wewnątrzpartyjnych rozgrywek o władzę. Episkopat Polski sprzeciwiał się brutalnym metodom zastosowanym przez siły porządkowe wobec demonstrantów, natomiast zdystansował się do innych kwestii, np. emigracji Żydów z Polski.

Charakter odmienny od poprzednich miało wystąpienie Jerzego Eislera (Warszawa), który zaprezentował i opatrzył komentarzem film na temat technik dokumentowania demonstracji w Warszawie w marcu 1968 r., przygotowany przez IPN w oparciu o materiały operacyjne nakręcone przez SB i pozostałe w archiwach dawnego MSW.

Pierwszy dzień obrad zamknęła dyskusja panelowa, poświęcona miejscu problematyki żydowskiej w polityce władz Polski Ludowej w latach 1944–1970. W roli moderatora wystąpił Dariusz Stola, a w dyskusji poza nim wzięli udział Leszek Olejnik (Łódź), Grzegorz Berendt (Gdańsk) i Jerzy Eisler. Odwołując się do treści zaprezentowanych podczas wystąpień i własnych ocen dyskutanci opisali zmienność stanowiska władz PRL wobec Żydów, wymieniając krajowe i zagraniczne czynniki, które miały na to wpływ. Polityka ta z jednej strony polegała na podkreślaniu pomocy świadczonej przez agendy „ludowego państwa” obywatelom narodowości żydowskiej, z drugiej na cichym dążeniu do stopniowego ograniczenia liczby Żydów w Polsce.

W drugim dniu obrad w pierwszej kolejności przedstawiono referaty poświęcone sytuacji ludności żydowskiej w wybranych ośrodkach prowincjonalnych. Część referentów skoncentrowała się na omówieniu codziennych form aktywności instytucji żydowskich w latach 60., tzn. oddziałów Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce i kongregacji wyznania mojżeszowego. Inni mówili o działaniach Służby Bezpieczeństwa, polegających na możliwie najpełniejszej inwigilacji społeczności żydowskiej i osób pochodzenia żydowskiego, które nie utrzymywały kontaktów ze środowiskiem. Obie sfery prezentowano podczas sesji czwartej i piątej, którym przewodniczyli odpowiednio Jaff Schatz i Andrzej Krakowski (Nowy Jork). O życiu codziennym mówili: Leszek Olejnik, Janusz Mieczkowski (Szczecin), Edyta Gawron (Kraków). Karen Auerbach (Kalifornia) zaprezentowała studium przypadku, wybierając na przedmiot swojego wystąpienia losy mieszkańców domu przy alejach Ujazdowskich 16 w Warszawie, zamieszkanego do 1968 r. w znacznym stopniu przez polsko-żydowskie rodziny inteligenckie. Marci Shore przypomniała polityczne wybory rodzeństwa Adolfa, Jakuba i Ireny Bermanów, związanych silnie z powojennymi dziejami Polski. Etapy działań służb specjalnych, polegających na inwigilowaniu osób pochodzenia żydowskiego oraz oddziałów TSKŻ i kongregacji religijnych, omówili Włodzimierz Suleja (Dolny Śląsk), Aleksandra Namysło (Górny Śląsk), Paweł Tomasiak (infiltracja warszawskiego klubu „Babel”) oraz Grzegorz Berendt (województwo gdańskie). Z dokumentów zachowanych w archiwach IPN wynika, że SB przystąpiła najwcześniej do systematycznej pracy „po zagadnieniu syjonistycznym” na Górnym Śląsku (1961 r.), natomiast w innych regionach nastąpiło to nieco później. Cechą wspólną „antysyjonistycznych” operacji SB było dążenie do objęcia inwigilacją wszystkich osób pochodzenia żydowskiego lub uznanych za Żydów.

Podczas ostatniej, szóstej sesji nacisk położono na zagadnienie reakcji strony żydowskiej na działania antysemitki władz PRL. Witold Mędykowski (Jerozolima) przywołał komentarze zamieszczone w prasie izraelskiej na temat wydarzeń w Polsce w latach 1967–1968. Jest to

pierwsza próba szerszego zaprezentowania tych zagadnień z tej perspektywy. Joanna Wiszniewicz (Warszawa) scharakteryzowała typy postaw powojennego pokolenia młodzieży z rodzin polsko-żydowskich, skonfrontowanych z polityką wykluczenia, jakiej doświadczyli w wyniku czystek dokonanych w latach 1967-1969. Natomiast redaktor internetowej gazety „Plotkies” Leopold Sobel (Londyn) przybliżył dzieje akcji integracji środowiska tzw. emigrantów marcowych, którzy utrzymują ze sobą kontakt, wykorzystując dziś nowoczesne media.

Na temat świadomości polskich Żydów przed i po 1968 r. mówiono podczas dyskusji panelowej, kierowanej przez Leopolda Sobla, obok którego zasiedli Andrzej Krakowski, Stanisław Aronson, Jaff Schatz i Joanna Wiszniewicz. Spośród uczestników panelu czterech wyemigrowało z Polski. S. Aronson uczynił to w 1945 r. z powodu niechęci do komunizmu, L. Sobel - gdyż pragnął mieszkać w Izraelu, a J. Schatz i A. Krakowski pod wpływem nagonki antysemickiej roku 1968. Większość dyskutantów zwróciła uwagę na wpływ zachowań antysemickich na alienację Żydów w polskim otoczeniu. Poza negatywnymi wspomnieniami przypomniano o związkach z polską kulturą. Referaty zostaną wydane drukiem w roku 2008 r. przez Instytut Pamięci Narodowej.

[Poprzedni Strona](#)

[Następny Strona](#)

2

3

